

УДК 347.635.3

НОТАРІАЛЬНЕ ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРІВ ПРО СПЛАТУ АЛІМЕНТІВ НА КОРИСТЬ ІНШИХ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ТА РОДИЧІВ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

NOTARIAL CERTIFICATION OF ALIMONY PAYMENT AGREEMENTS IN FAVOR OF OTHER RELATIVES: THE PROBLEM ASPECTS

Дерій О.О.,

*аспірант кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури
юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Стаття присвячена окремим аспектам та проблемним питанням, пов'язаним з нотаріальним посвідченням договорів про сплату аліментів на користь інших членів сім'ї та родичів. Автором проаналізовані точки зору різних науковців щодо суб'єктного складу аліментного договору. Висловлена пропозиція розширити коло можливих суб'єктів, закріпивши це на законодавчому рівні.

Ключові слова: аліменти, договір про сплату аліментів, інші члени сім'ї, нотаріальне посвідчення договору, посвідчувальний напис.

Статья посвящена отдельным аспектам и проблемным вопросам, связанным с нотариальным удостоверением соглашений об уплате алиментов в пользу других членов семьи и родственников. Автором проанализированы точки зрения ученых относительно субъектного состава алиментного соглашения. Высказано предложение расширить круг возможных субъектов, закрепив его на законодательном уровне.

Ключевые слова: алименты, соглашение об уплате алиментов, другие члены семьи, нотариальное удостоверение соглашения, удостоверительная надпись.

In the article the author considers special aspects and problem aspects connected with notarial certification of alimony payment agreements in favor of other members of the family. The author analyzes in terms of various scholars on the subjects alimony agreement. He suggests extending the range of possible subjects, securing it on legal level.

Key words: alimony, alimony payment agreements, other members of the family, notarial certification of the agreement, endorsement of certification.

Постановка проблеми. Аліментний договір є новеллою в сімейному законодавстві, а відтак особливої популярності не отримав, хоча має значну перевагу: дозволяє сторонам самостійно визначити обсяг і зміст прав та обов'язків. Сімейне законодавством України не регламентується чіткий порядок укладання, виконання, розірвання договору про сплату аліментів та визнання такого договору недійсним.

Стан дослідження. Проблеми, що стосується питання договірної регулювання аліментних зобов'язань

присвячені науковій праці вчених-юристів Л. Максимовича, С. Я. Фурси, З. Ромовської, М. Антокольської, Л. Сапейко, В. Антошкіної, Є. Харитонова. Але, незважаючи на це, в науці існує багато суперечливих питань, розв'язанню яких присвячена ця стаття. Так, чинне законодавство нечітко регламентує порядок здійснення процедури посвідчення аліментного договору учасниками сімейних відносин. Грунтовного вивчення також потребує питання щодо суб'єктного складу аліментного договору та можливість його розширення.

Виклад основного матеріалу. У Главі 22 Сімейного кодексу України (далі – СК України) міститься положення про обов'язок утримання інших членів сім'ї та родичів. До категорії «інших членів сім'ї» відносяться: бабуся, дідусь, брати, сестри, вітчима, мачухи, пасинки, падчерки, фактичні вихователі і їх колишні вихованці. Таким чином, поняття «інші члени сім'ї» носить збірний характер. Правові зв'язки між вказаними суб'єктами виникають і існують зазвичай у вигляді окремих правових відносин по наданню матеріального утримання. Виняток становлять правовідносини, що пов'язують близьких родичів (братів, сестер, бабусь, дідусів і внуків, внучок), в юридичне утримання яких законодавець включає також особисте право на спілкування один з одним (ст. 257 СК).

Як зазначає М. В. Антокольська, «необхідність залучення до утримання інших членів сім'ї більш віддалених родичів, які, як правило, не входять до складу сім'ї в соціологічному сенсі цього слова, пов'язана з тим, що держава не здатна взяти на себе обов'язок щодо забезпечення непрацездатних осіб. Менша ступінь близькості між платником і одержувачем аліментів у аліментних правовідносинах інших членів сім'ї впливає на характер виникаючих між ними зобов'язань» [1].

Аліментні зобов'язання інших членів сім'ї відносяться до аліментних зобов'язань другої черги, носять субсидіарний (додатковий) характер. Інші члени сім'ї у випадках, прямо передбачених главою 22 СК України, можуть бути залучені в якості платників аліментів тільки тоді, коли відсутня можливість притягти платників аліментів, що відносяться до першої черги (дітей, батьків, подружжя або колишнє подружжя).

Незважаючи на те, що питання укладення аліментного договору було предметом дослідження багатьох учених, неоднозначними залишаються точки зору останніх, щодо суб'єктного складу договору. М. Антокольська зазначає, що аліментні договори можуть укладатися такими суб'єктами: членами родини, які мають право на стягнення аліментів тільки за наявності певних обставин, тобто особами, які не мають права на отримання аліментів у судовому порядку згідно із законодавством. О. Косова, притримується протилежної думки, і зазначає, що коло можливих суб'єктів аліментного договору має бути обмежене. Вона допускає можливість укладення такого договору тільки особами, які наділені правом стягувати аліменти в судовому порядку [2, с. 25]. Д. Медведєв вважає, що суто сімейний і безоплатний характер аліментних зобов'язань робить неможливим їх поширення на потенційно необмежене коло осіб, не вказаних у сімейному законі. Також учений вказує на неможливість надання права на утримання за аналогією [6, с. 66].

В. Антошкіна вважає, що аліментний договір можуть укласти особи, які є учасниками сімейних відносин, незалежно від того, чи зобов'язані вони нести аліментний обов'язок за законом чи ні, згідно з СК, де передбачено право названих осіб врегулювати свої відносини за допомогою договору [3, с. 81].

До суб'єктів, які можуть укласти між собою договір про сплату аліментів, закон відносить подружжя та батьків неповнолітньої дитини, автоматично усунувши від цього права інших учасників сімейних відносин. Вважаємо, що прогалину можна усунути, якщо застосувати ст. 10 СК України. Тому на нашу думку до осіб, які мають право укладати договір про сплату аліментів, відносяться як подружжя, батьки та діти, так і інші члени сім'ї, до яких належить дід, баба, прадід, прабаба, внуки, правну-

ки, сестри, брати, мачуха, вітчм, особа, яка фактично виховує дитину (фактичний виховател) та особа, яка перебувала на вихованні (фактичний вихованець).

Аліментні правовідносини між іншими членами сім'ї можна розділити на дві групи. У першу з них можна включити відносини між особами, зв'язаними кровною спорідненістю, причому, близькою: між братами і сестрами; бабусями, дідусями, з одного боку, і внуками, внучками – з іншого. У таких правовідносинах зобов'язаною стороною може виступати будь-хто з цих осіб. У другу групу можуть бути об'єднані правовідносини, що складаються між особами, не зв'язаними спорідненістю: мачухою (вітчимом) і пасинком (падчеркою), фактичним вихователем і його колишнім вихованцем (вихованкою). У них обов'язок матеріального утримання згідно із законом покладається лише на одну із сторін, відповідно на пасинків (падчерок) або колишніх фактичних вихованців.

Утримання братів і сестер може бути представлене і юридично оформлене у вигляді двох груп правовідносин: по-перше, з утримання малолітніх, неповнолітніх, і, по-друге, повнолітніх братів і сестер (ст. 267 СК). Повнолітні брати, сестри зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх братів, сестер, які потребують матеріальної допомоги:

- якщо останні не мають батьків, чоловіка, дружини або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання;

- за умови, що повнолітні брати та сестри можуть надавати матеріальну допомогу.

При укладанні угоди про сплату аліментів, одержувачами коштів на утримання за якою є неповнолітні брати і сестри, слід застосовувати той же порядок підписання документа, що і при угодах, учасниками яких є неповнолітні діти. Одержувачі аліментів у віці від 14 до 18 років укладають угоди за згодою своїх законних представників (батьків, піклувальників), а в інтересах неповнолітніх, які не досягли 14-річного віку, угоди підписуються їх законними представниками (батьками, опікунами).

Аліментні зобов'язання між бабусями (дідусями) і внуками (внучками) також розрізняються залежно від розподілу покладених на них обов'язків по утриманню один одного. Зобов'язаною стороною в цих правовідносинах можуть бути як дідусь або бабуся (ст. 265 СК), так і внук або внучка, правнуки (ст. 266 СК). У ст. 265 СК акцент робиться на тій обставині, що дід та баба надаватимуть матеріальну допомогу своїм онукам тільки за умови, якщо батьки не можуть надавати таке утримання, але у силу поважних причин (тобто об'єктивно існує такий фактор, що батьки не здатні забезпечити своїх дітей належним утриманням), а не тому, що не хочуть працювати та ухиляються від їх утримання.

До таких поважних причин, за яких батьки не можуть утримувати дитину, можна віднести: тяжку хворобу, яка перешкоджає їм працювати, інвалідність, якщо пенсії недостатньо не тільки для утримання дитини, але й для утримання себе, коли потребується систематичне лікування, придбання дорогих медикаментів, а це, у свою чергу, призводить їх до нужденності. Поважним слід вважати випадки, коли батьки визнані безвісно відсутніми, оголошені померлими або є неповнолітніми [4].

У свою чергу, якщо дід, баба, прабаба, прадід зобов'язані виконувати обов'язки щодо утримання своїх онуків, правнуків, то відповідно до принципу справедливості та взаємного обов'язку, повнолітні внуки,

правнуки зобов'язанні утримувати непрацездатних бабу, діда, прабабу, прадіда, які потребують матеріальної допомоги. Але із цього загального правила існують винятки, які полягають у наступному: аліменти сплачуватимуться за умови, якщо у діда, баби, прадіда, прабаби немає чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина або ці особи з поважних причин (непрацездатності за станом здоров'я або за віком, розмір пенсії, зарплати не забезпечує прожиткового мінімуму або їм потребуються додаткові кошти на лікування тощо) не можуть надавати їм належного утримання.

Укладення угоди про сплату аліментів між зазначеними особами здійснюється аналогічно вищевикладеному про сплату аліментів між повнолітніми братами і сестрами по відношенню до малолітніх, неповнолітніх братів та сестер.

У СК України передбачається існування ще двох видів правових відносин по утриманню, заснованих на свояцтві (між мачухою або вітчимою, з одного боку, і пасинком або падчеркою – з іншого). Між іншими особами, пов'язаними відносинами свояцтва, родинно-правові відносини не встановлювалися. У першому випадку обов'язок утримання покладался на вітчима або мачуху, в другому – на пасинка або падчерку. У ст. 268 СК чітко простежується послідовність умов, коли на мачуху, вітчима може бути покладено обов'язок утримувати малолітніх, неповнолітніх падчерку, пасинка, які з ними проживають, тобто:

- якщо у них немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів, сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання;

- за умови, що мачуха, вітчим можуть надавати матеріальну допомогу.

Суд може звільнити вітчима, мачуху від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмежити його песним строком, зокрема у разі: 1) нетривалого проживання з їхнім матір'ю, батьком; 2) негідної поведінки у шлюбних відносинах матері, батька дитини.

У свою чергу в ст. 270 СК передбачено зворотній обов'язок повнолітніх падчерки, пасинка утримувати мачуху, вітчима, якщо вони потребують матеріальної допомоги та якщо вони у свій час надавали падчерці, пасинкові систематичну матеріальну допомогу не менш як п'ять років за умови, що падчерка, пасинок можуть надавати матеріальну допомогу. Обов'язок по утриманню виникає, якщо у мачухи, вітчима немає чоловіка, дружини, повнолітніх дітей, братів та сестер або якщо ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання.

Особи, у сім'ї яких виховувалася дитина, зобов'язані надавати їй матеріальну допомогу, якщо у неї немає батьків, баби, діда, повнолітніх братів та сестер, за умови, що ці особи можуть надавати матеріальну допомогу (ст. 269 СК).

Аліментний обов'язок фактичного вихователя виникає за умови:

- 1) виховання дитини у його сім'ї;
- 2) відсутності в особі батьків, тобто аліментнозобов'язаних осіб першої черги;
- 3) відсутності в особі баби, діда, повнолітніх братів і сестер – аліментнозобов'язаних осіб другої черги;
- 4) здатності вихователя надавати матеріальну допомогу такій дитині [5].

Особливістю даної норми є виникнення обов'язку особи, у сім'ї яких виховувалася дитина, по наданні їй матеріальної допомоги, якщо у неї немає батьків, баби, діда, повнолітніх братів та сестер.

Договір про сплату аліментів укладається в письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. У ньому мають бути зазначені розмір аліментів, способи і порядок їх виплати. Може також встановлюватися порядок індексації аліментів, відповідальність особи, зобов'язаної сплачувати аліменти, у разі виникнення заборгованості і та ін. Договір підписується платником і одержувачем аліментів (або їх законними представниками). Нотаріальне посвідчення договору здійснюється нотаріусом або іншою посадовою особою, яка відповідно до закону має право вчинення такої нотаріальної дії, шляхом вчинення на документі, в якому викладено текст правочину, посвідчувального напису (ч. 2 ст. 209 ЦК України). Відповідно до ч. 1 ст. 220 ЦК України, у разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним.

Розмір аліментів, який буде сплачуватися відповідно до умов договору, визначається на розсуд сторін. Найчастіше договір про сплату аліментів укладають, коли його умови більш вигідні в порівнянні з умовами, встановленими законом. В іншому випадку у одержувача аліментів немає інтересу в укладенні договору.

У разі, якщо розмір аліментів визначений в договорі у твердій грошовій сумі, перевіряє розмір зароботної плати та (або) іншого доходу особи, зобов'язаної сплачувати аліменти. Але на практиці з визначенням складу і розміру доходів платника аліментів, як правило, виникають труднощі: він може бути нерегулярними, мінливими, одержуваним повністю або частково, в натурі або в іноземній валюті. У наші дні довідка про розмір зароботної плати з постійного місця роботи не завжди може служити об'єктивним джерелом інформації про розмір доходів. Єдиним варіантом перевірки дотримання законодавства у даній ситуації, видається довідка з податкової інспекції про склад і розмір доходів даної особи. Проте в ст. 4 Закону України «Про нотаріат» не передбачено право нотаріуса витребувати від фізичних та юридичних осіб, відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій. А відтак зробити це буде важко.

Так як матеріальне та сімейне становище особи, зобов'язаної надавати утримання, й особи, яка отримує аліменти, може істотним чином змінитися, СК України передбачає, що розмір аліментів, визначений за домовленістю між сторонами, може бути з часом зменшений або збільшений за рішенням суду за позовом платника або одержувача аліментів у разі зміни матеріального або сімейного становища, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них (ст. 192). Згідно із ч. 2 ст. 7 СК, розмір аліментів може бути змінений без звернення до суду за погодженням між сторонами, оформленим у вигляді угоди про внесення змін до аліментного договору, яка підлягає нотаріальному посвідченню.

Слід також звернути увагу на ряд моментів, які можуть виникнути у разі порушення договору. У ст. 196 СК встановлено відповідальність за прострочення сплати аліментів, а саме при виникненні заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення. Такий розмір відповідальності, як видно з положень даної норми, застосовуватиметься, якщо особа була зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду. Тому про договірну відповідальність сторони мають подбати самостійно.

У п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного

кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15.05.2006 р. № 3 зазначається, що якщо аліменти сплачуються не за рішенням суду, а згідно з укладеним між батьками договором, передбачена ст. 196 СК санкція застосовується за наявності прямої вказівки про це в договорі. Не можна не погодитися, що передбачена СК відповідальність у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення є значно вагомішою, ніж передбачена ЦК відповідальність у розмірі подвійної облікової ставки НБУ за кожен день прострочення, тому варто скористатися наданою законодавством можливістю і не забути передбачити у договорі такий розмір відповідальності.

Окрім того, сторони при укладенні договору вільні у виборі інших санкцій за невиконання зобов'язань, зокрема встановлених ст. 536 ЦК, яка передбачає, що за користування чужими грошовими коштами боржник зобов'язаний сплачувати проценти, якщо інше не встановлено договором між фізичними особами. Розмір відсотків за користування чужими грошовими коштами встановлюється договором, законом або іншим актом цивільного законодавства. У можливості застосування

даних положень є позитив, оскільки дані санкції не є неустойкою, яку, відповідно до ч. 2 ст. 196 СК, може зменшити суд з урахуванням матеріального та сімейного стану платника аліментів.

Висновки. Враховуючи вищесказане, пропонуємо розширити коло суб'єктів, які мають право укласти аліментний договір, шляхом внесення змін до ст. 189 СК України. Пропонуємо наступну редакцію вказаної норми:

Стаття 189. Договір про сплату аліментів:

«1. Договір про сплату аліментів (розмір, умови та порядок виплати аліментів) укладається між особою, зобов'язаною сплачувати аліменти, та їх одержувачем, а при недієздатності особи, зобов'язаної сплачувати аліменти, і (або) одержувача аліментів – між законними представниками цих осіб. Не повністю дієздатні особи укладають договір про сплату аліментів за згодою їх законних представників.

2. Договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується.

3. У разі невиконання одним із учасників свого обов'язку за договором аліменти з нього можуть стягуватись на підставі виконавчого напису нотаріуса».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антокольская М. В. Семейное право : учебник. 3-е изд. – М. : Норма-ИНФРА-М, 2010. – С. 355.
2. Косова О. Субъектный состав соглашения об уплате алиментов // Рос. юстиция. – 2002. – № 12. – С. 24–25.
3. Антошкіна В. Договірне регулювання відносин з надання утримання між подружжям (колишнім подружжям) // Право України. – 2004. – № 11. – С. 79–82.
4. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар // за заг. ред. С. Я. Фурси. – Київ : Видавець Фурса С. Я. : КНТ, 2008. – 1248 с.
5. Науково-практичний коментар сімейного кодексу України / авт. кол.: Багач Е. М., Білоусов Ю. В., Ватрас В. А., Давидова Н. О., Козинець А. О. – К. : Ліга 2010. – 577 с.
6. Фурса С. Я., Драгачев Л. Ю., Фурса Є. І. Настільна книга нотаріуса: сімейні відносини в нотаріальному процесі. – К., 2003. – 351 с.